9 Spindulys 9

Emilija Pliateraitė,

Lenkmečių karžygė.

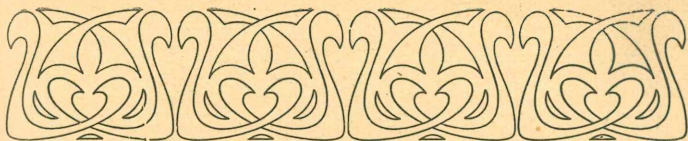
(1806—1831.)



Parašė **A. Janulaitis.**



Tilžėje 1908.



Emilija Pliateraitė.

(1806—1831.)

Baigiantis XVIII amžiui pasidalino tarp savęs Lietuvą ir Lenkiją trįs didelės valstybės (Austrija, Prūsai ir Rusija). Svetimas jungas buvo sunkus. Dėlto prasideda ištisa eilė sukilimų ir kovų dėlei nepriklausomybės. Labiausiai juda toji dalis, kuri buvo turtingesnė, skaitlingesnė ir šviesesnė; jąja buvo Rusijos užimtoji dalis. Napoleonui, prancūzų ciesoriui, 1812 m. atėjus nuveikti Rusijos, lietuviai ir lenkai ėjo talkon, kad paskui savo valstybę įkurti. Nepavyko. 1831 m. daro didelį sukilimą skaitlingi bajorų klodai. Ir tie nepavyko. Paskutinį sykį bandyta 1863 m., ir vėl be jokios kloties.

Įdomi ir pamokinanti šitų laikų istorija, bet jos visai nėra lietuvių kalboje. Šiam buryje apsistojau ant vienos 1831 m. ypatos — Emilijos Pliateraitės, pramintos lietuvių Joanna d'Arc (Dark), pagal prancūzų karžygės, išgelbėjusios juos nuo svetimo jungo. Užsiėmiau jos gyvenimu. Vienok prisėjo palytėti 1831 metų istoriją, bet tik ant tiek, ant kiek tatai reikalinga jos gyvenimui ir darbams išaiškinti. Nebuvo jinai didžiausia sukilimo ypata, nuo kurios darbų būtų galėjus priderėti visa sukilimo klotis; pritraukė jos ypata, noras pažinti, kas buvo ta nežinoma, anksti pražuvusi dvarininko duktė.

I.

Grapai Pliateriai yra vokiečių kilimo. Pirm keleto šimtų metų jie yra atėję iš Vestfalų (Vokietijos) latvių krikštyti. Krikštyte apkrikštijo, daugybę iškapojo, likusius pavergė ir jų gerybes atsiėmė. Tą darbą padarę, jie pasiliko čionai ponauti. Gyvendami ilgus laikus, laikė tą kraštą už savo tėviškę ir rūpinos savotiškai to krašto reikalais. Pliaterių padermė prasiplatino Latvijoj ir Lietuvoj. Pas vieną iš jų gimė Vilniuj Emilija Pliateraitė 1 (13) lapkr. 1806 m. Turtinga tai buvo šeimyna. Bet tėvo turtai mažai jai linksmybės tesuteikė. Jos motina Ona, iš namų de Mohl (ištark: Mōl), turėjo persiskirti su vyru 1815 m. dėlei nuolatinių vaidų su juomi. Tėvas apleido pačią ir dukterį, neduodamas joms nieko. Neturėdamos kur gyventi, kreipėsi jodvi prie pasiturinčių savo giminių. Apsigyveno pas Zybergienę ties Liksna, netoli Dinaburko. Ramu čia buvo gyventi: geri giminės, puiki vieta. Dvaro viduje gražus palocius, greta parkas, arti bėga upelė, o aplink dvaro — didelės girios. Iš svetimų žmonių retai kas sukinos. Gyveno lyg atskirti, kiekvienas rūpindamas savo rūpesčiais. Nesunku buvo gyventi: baudžiauninkai viską pagamindavo.

Emilija gyveno dabar dvare, tarp gamtos, atskirta nuo plataus pasaulio. Iš prigimimo negavo linksmaus būdo; auginimas dar prisidėjo: nuolatiniai vaidai tarp tėvo ir motinos pastiprino liūdnumą. Vaiku būdama, buvo senesnė negu pagal amžiaus reikėtų būti. Ji nemėgdavo to viso, kas vaikams tame amžiuje patinka. Draugių vienmečių neturėjo čionai. Augo viena tarp suaugusiųjų. Matė gamtą, matė žmones, žiūrėjo į juos tylėdama ir galvodama, nerasdama, kam galėtų savo mintis išdėti. Ji turėjo užsidaryti savyje, sutverti savo pasaulį, juomi gyventi. Svajojo savaip ir svajonėmis mito jos siela. Liūdnumas, neužsiganėdinimas esančiuoju svietu spyrė ją ieškoti linksmesnio, geresnio nors ateityje.

Emilija mokinos namie, kaip ir kitos ponų dukterįs

tais laikais. Ir augdama ji nepanešėjo ant kitų panelių: nemėgdavo to, kas patinka visoms jos luomo ir amžiaus mergelėms. Norėjo darbo, veiklumo, o lėlyte būdama negalėtų nieko nuveikti. Todėl stengės būti pilnu žmogumi.

Ji svajojo nuveikti didelius darbus, ištrūkti iš siaurų dvaro sienų, tapti naudinga visuomenei, visai tautai. Pasakos, istorijos apie karžygius ir karžyges turėjo patikti. Karės, mūšiai, kovos su prispaudimu užimdavo ją. Nesykį svajonėse ji pati dalyvaudavo, kartu gyveno mintyse su kariautojais.

Tais laikais (1821—1829) ištiko graikų sukilimas prieš turkus. Visi, kas jautė namie prispaudimą, prijautė sukilusiems graikams ar net ėjo talkon.

Emilijai patiko apsakinėjimai apie tai: tai gyvi atsitikimai, gyvi karžygiai. Ypač gi patiko aprašinėjimai, kaip graikų moteris kartu su vyrais kariavo su prispaudimu.

Istorijoj rado ir daugiaus, dar geresnių, atsitikimų. Jai patiko prancūzė Joanna d'Arc (išt: Dark) iš 15 amžiaus, kuri drauge su vyrais kovojo prieš svetimą anglų jungą, pati vedė kareivius kovon; priešus ji nuveikė, svetimą jungą numetė, bet pati pakliuvo nelaisvėn ir tapo sudeginta. Emilija norėjo tapti tokia pat. Rado panašumą tarp savęs ir Joannos, tarp savo krašto ir Prancūzijos. Jos kambaryje buvo visokių paveikslų ir aprašymų Joannos gyvenimo. Nesykį išpasakodavo savo svajones. Vyresniejei nesuprasdami, kas joje dedasi, tik pasijuokdavo. Ji labiaus slėpdavos su savo mintimis.

Svajodama tapti karžyge, rengėsi prie to, kad prireikus galėti stoti į kariautojų eiles. Ji mokinos raita joti, šaudyti. Motina norėjo uždrausti savo dukterei tokius darbus, bet paskui, matydama, jog nieko neveiks, viską leido daryti savo vienturtei dukrelei. Ir Emilija jodinėjo po kalnus ir girias, šokinėdama su žirgu per tvoras ir griovius. Mokindamos jodinėti, nuolatos tai darydama, pastiprino savo silpną kūną.

Tais laikais pradėjo judėti Lietuvos jaunuomenė. Židiniu buvo Vilniaus universitėtas. Studentai nepasikakindami tuomi, ką jis duoda, mokinos per šalį, tvėrė slaptas draugijas. Norėjo padaryti gyvenimą geresniu ir sau ir kitiems. Iš čia pirmą sykį išėjo skardas, jog baudžiauninkas žmogus, jog reikia jį paliuosuoti iš ponų vergijos, jog reikia jį apšviesti. Tie šviesos spinduliai pagrobdavo gimnazijų mokinius. Iš Vilniaus išsiplatindavo po miestus, miestelius ir dvarus. Tasai judėjimas turėjo pagrobti ir Emiliją.

II.

Rusų vardas nelabai buvo mylimas Lietuvoj ir Lenkijoj. Pati valdžia rūpinos tą neapykantą padidinti.

Valdžia, viešpataujant carui Mikalojui I, skersai žiūrėjo į tas draugijas, nors jų dauguma buvo nekalčiausios. Ji matė jose revoliucijos židinį ir nuožmiai baudė nusidėjusius ar tik aptariamus. Baigėsi blogai. 1823 m. Emilijos pusbrolis Mikolas Pliater, gimnazijos mokinys, parašęs buvo ant lentos gimnazijoj „Lai gyvuoja 3 gegužės konstitucija“; nebaisųs tie žodžiai dabar, nebepirmeiviški šiandien, bet pavojingi tais laikais. Už tą parašymą gavo vaikinas didelę bausmę: išvijo iš gimnazijos, atidavė rekrūtu į kariūmenę, kur kankindavo kareivį pikčiaus gyvulio.

Tokie atsitikimai, ypač nubaudimas giminių, turėjo erzinti visuomenę ir gaminti neapykantą rusų valdžios. Didelį įspūdį padarė tokie nubaudimai ir Emilijos sieloje. Visa, kas rusiška, buvo negera, svetima, priešinga. Ir nesykį parodydavo tą neapykantą įvairiuose atsitikimuose. Minėtinas vienas jų.

Zybergiai turėdavo daug reikalų su Dinaburko stiprove. Neretai lankydavos pas juos apicieriai. Vienam iš jenerolų, jau gana senam žmogui, patiko Emilija ir sumanė ją paimti už pačią. Manė jisai, kad su džiaugsmu sutiks: tai jenerolas, priderįs prie viešpataujančios užkariautojų to krašto tautos. — Bet Emilija griežtai atsisakė už jo tekėti. Tikra priežastis nėra žinoma, bet ji žodžiais pasakė, jog už ruso netekėsiant. Jenerolas

piktas grįžo i Dinaburką ir savo siutą išliejo ant apicierių ir kareivių. Ypač kliuvo vienam apicieriui, kuris tankiaus lankydavos pas Emiliją ir mokindavo ją matematikos ir karės mokslų. Jenerolas tarė, kad tasai jo pavaldinys koją kišąs jam, perdėtiniui, todėl pasirūpino aną iškelti į kitą stiprovę. Nuo to jenerolas netapo meilesniu, vistiek jos rankos negavo.

Ji augo ir stiprėjo. Svajonės, žinios iš knygų, mokslas negalėjo pakakinti jos širdies reikalų. Jautėsi čionai svetima. Visos jos mintįs buvo nukreiptos ant tikrosios Lenkijos ir jos didmiesčių Varšuvos, Kriokuvos, kurių dar nematė. Tenai esą kitoki žmonės ir kitokius darbus dirbą, negu jos apielinkėj. Todėl panorėjo savo akimis pamatyti tas vietas, apie kurias skaitė knygose. Iškeliavo 1829 m. Aplankė daug vietų, kurios minimos istorijoj ir surištos su vienu ar kitu didesniu atsitikimu. Nepatiko jai Varšuva. Laikė ją už brangenybę, o rado ką kitą. Nematė visos Varšuvos, o tik dalelę jos gyventojų. Sukinos tarp ponijos, o ši linksminos ir šoko. Grįžo nuliūdus, neradusi paguodos. Liūdnumas slėgė ją labiaus ir labiaus. O čia 1830 m. mirė jos motina. Pasiliko dabar vienų viena, artimų nebeliko nieko, širdyje vieta tuščia, o reikėjo kuom nors ją pripildyti. Todėl jieškojo artimesnių žmonių, bet nerado. Bandė susiartinti su tėvu, bet tasai ir girdėti apie ją nenorėjo: nepriėmė jos pas savę. Daug daiktų susidėjo į kruvą ant jos vienos; ir be to silpni nervai nebeišturėjo. Pradėjo sirgti. Gydytojai patarė jai nuvažiuoti į Liepojų jūroj maudyties. Vasarą 1830 m. nuvyko tenai. Tarp besimaudančių rado keletą senų pažįstamų, per juos susėjo į pažintį su naujais žmonėmis. Jūrų maudyklos, linksmi draugija nuramino ją. Jos dvasia šiek tiek atsigavo. Be to, ji gavo daugiaus gero maisto savo sielai: žinojo geriaus, kas dabar dedas pasaulyje. O vis geros naujienos ateidavo. Ypač malonu jai buvo išgirsti apie kątik prasidėjusią prancūzų revoliuciją. Jai rodėsi, jog ir jos tėvynėj galės tasai pats prasidėti, ypač kad prancūzai žadėjo eiti tal-

kon prispaustoms tautoms. Ji godžiai rinko žinias apie revoliucijos klotį. O pačioj Lietuvoj ir Lenkijoj tuom tarpu virte virė. Bruzdėjo, galvojo jaunuomenė. Laukiama buvo sukilimas. Ir ištikro jis prasidėjo. Varšuva sukilo 17 (29) lapkr. 1830 metų, o iš ten praplyto sukilimo bangos po Lenkiją.

III.

Žinios apie sukilimą Lenkijoj turėjo sujudinti ir Lietuvą. Žinoma, nevisi jos gyventojai atsiliepė vienodai. Bajorai — dvarininkai, ypač didesniejei, kuo augščiaus pakilusi, turinti savo luomo reikalų supratimą, priegtam nustojusi tų teisių viešpatauti, kurias pirmiaus turėjo, pirmiejei atsiliepė ant to. Pirmose jų eilėse stojo karštoji, sau nieko negeidžiančioji, jaunuomenė. Lenkija turėjo savo galvą ir širdį: tai buvo Varšuva; Lietuvai tuom buvo Vilnius. Čia buvo universitėtas, iš čia ėjo apšvietimo spinduliai. Čionai susitvėrė ir maišto valdžia. Ši turėjo veikti slapta, nes Vilnius buvo rusų rankose. Karštesniejei žmonės bėgo iš pavietų į Vilnių, klausdami, ką daryti. Tarp jų buvo ir Emilija. Nuvyko į Vilnių, klausdama instrukcijų. Negavo nieko. Skersai žiūrėjo į ją, nes tai moteriškė, o politikos dalykus vyrai sau pasiėmė. Be to, maišto valdžia pati svyravo, žiūrėjo į Varšuvą, nežinojo ką daryti, būdama pati supančiota. Emilija nepakakinta grįžo namo ir pati viena rūpinos pagal savo numanymo ką nors nuveikti.

Nelaukdami Varšuvos prisakymų, negaudami nieko iš Vilniaus, pirmiausiai sujudo žemaičiai; buvo tai dar vasarios mėnesį, bet greitai juos numalšino rusų valdžia.

Pavasarį, kovo mėn., imant rekrūtus (į rusų kariūmenę), vėl jie subruzdo. Nebemokėjo mokesčių, nedavė rekrūtų, leido iš kalėjimų areštantus. Maištas prasiplatino po visą Lietuvą. Pavietuose atsirado tam tikros revoliucijinės valdžios. Visai naujos jos nebuvo: tie patįs pavietinių bajorų komitėtai, pakeitė kelius savo narius, priėmę kartais visai naujus, virto revoliucijinėmis valdžiomis. Atsimainė vardas, o ne turinys.

Mužikai prisidėdavo dvejopai: vienur ponai paimdavo su prievarta į „lenkų“ kariūmenę (nės taip vadino sukilėlius); o kai kur, kur geresni buvo ponai, kur dar žmoniškesni santikiai, kur žadėta panaikinti baudžiavos, ten jie patįs į maištus ėjo.

Emilija pagrįžus iš Vilniaus ėmė rūpinties rengimu sukilimo. Važinėjo po kaimynus, agitavo. Tarp kito ko jai atėjo galvon sumanymas atlikti didelis darbas — netikėtai užimti Dinaburko stiprovę. Plianus ji turėjo nuo senesnių laikų, kuomet ją apicieriai mokino karės mokslo. Be to, tikėjosi sulaukti talkos ir iš vidaus. Tenai, Dinaburke, buvo junkierių, būsimų apicierių mokykla, kurioj mokinos daug Gudijos ir Lietuvos dvarininkų vaikų. Tarp jų buvo ir du Emilijos pusbroliu, Pliateriu. Junkieriai uždaryti kazermių mokykloje ėmė dvasioje nerimastauti; kaikurie iš jų, pasinaudodami aplankiu ir šventėmis, sukinos apielinkėj ir ragino prie maištų. Kloties beveik nebuvo: žmonės netikėjo ponaičiams, apsirėdžiusiems rusų apicierių rūbais. Vienoj tokioj kelionėj Emilija susitiko su savo pusbroliais ir susitarė, kaip reikia užimti Dinaburką. Padaryta apžadai, duota prisieka, ji — laikui atėjus užpulti, o šie — išduoti tvirtovę užpuolikams.

Atėjo kovo mėnuo. Pasklydo žinia apie Raseinių sukilimą. Emilija neberimsta, ji taip-pat traukia į karę. Atsirado ir kita mergelė, kuri drauge su jąja į karę stojo; tai buvo Prušinskaitė. Jodvi vyriškai apsirėdžiusios, nukirptais plaukais, raitos atvyko į Dusetas, dabar Ežerėnų (Zarasų) paviete, kur neseniai pradėjo veikti Emilijos pusbrolis Cezaris Pliater. Ikišiol jisai gyveno užsienyje. Gavęs žinią apie žadamąją revoliuciją, grįžo namo, rengė namie maištus. Būdamas turtingu, galėjo duoti mužikams ginklus, drabužius. Belaukdamas, kol kas bus, nuvyko pasiteirauti į Vilnių. Tuom tarpu pribuvo Emilija ir 17 (29) kovo Dusetose apskelbė maištą. Palengva surenka žmones. Skaitlius žmonių — raitų ir pėščių auga. Traukia ant Ežerėnų. Pakeliuj 2 bal. iš-

vaikė pasipainiojusį rusų būrelį. Jau Dinaburke sužinojo apie tai: atėjo žinios, o ir pačioj stiprovėj nebėramu. Siunčia iš čia kareivių būrelį maištininkus išvaikyti. Šiam būryje nepavyko. Jiems atmušti užteko drąsos ir narsumo. Antrą sykį komendantas pasiuntė iš Dinaburko daugiaus kareivių, nuveikė sukilėlius, kuriems pritrūko parako ir ginklų. Rusai užėmė vėl Dusetas, sukilėlius išblaškė.

Visur išblaškyta pirmiejei sukilėlių būreliai. Jie greitai pamatė, jog toliaus taip negalima kovoti. Reikia turėti vienas vadas ant visos Lietuvos ir vienas plianas ir surinkti spėkas į vieną. Augštaičiai (Vilnius, Ūkmergė, Trakai, Kaunas, Ašmena, Panevėžys) išrinko grapą Zaluskį vyriausiu vadovu, Žemaičiai-gi nepripažino jo ir veikė skyrium savo giriose. Buvo nutarta visas liuosas spėkas surinkti ir eiti ant Vilniaus. Jau pradėta eiti ton pusėn, bet rusai aniems besirengiant sumušo ties Kaugėnais (arti Vijos); atėjo priegtam blogos žinios iš kitų pavietų, ir nutarta eiti atgal, ant Jonavos, kad surinkti daugiaus spėkų. Pakeliuj prisidėjo vienas kitas naujas pulkelis. Džiaugsmas, matant augant savųjų skaitliui, didinos. Smilgiuose bestovint prisidėjo ir Emilija Pliateraitė. Jos atvykimas kitonišką džiaugsmą pagamino. Ji buvo pranešus Zaluskiui, jog norėtų būti jo adjutantu ir priderėti prie viršiausios valdybos. Nors Zaluskis džiaugės jos pribuvimu, tečiaus buvo priešingas tam jos sumanymui. Jis pats nepažino jos, todėl pasiuntė Juozą Straševičią, vėliaus aprašiusį Emilijos gyvenimą, kad ją atkalbėtų nuo to.

Matydama, jog nenori jos priimti Zaluskis, nuėjo į abažą, kur rado daug pažįstamų ir giminaičių ir įstojo į Ūkmergės liuosanorių eiles. Besitraukiant jiems dar toliaus, arti Baisogalos, apniko juos rusai. Vienas taip aprašo tą mušį: „Per visą kovos laiką E. Pliateraitė, būdama prie Potockio, išlaikydavo stangiausią ugnį. Besisukant atgal, nuvargus, nustojus spėkų nuo didelio darbo ir daugybės įspūdžių, be jausmo nukrito nuo arklio ir būtų buvus rusų paimta, kad keli šauliai ne-

būtų apalpusios nunešę į artimiausią dvarą." Čionai atsigavo, biškelį pasilsėjo. Bet ilgai būti negalėjo, turėjo bėgti paskui savųjų. Rusai vijos įkandine. Gerai dar, kad ką tik buvo po lietaus ir sunku arkliams eiti. Pavyko jai įsprukti į mišką ir ten ilgiaus pasilsėti. Miške vakare rado medinčiaus triobelę ir ten pasislėpė, o čia rusai aplinkui sukinos. Reikėjo bėgti. Nežinodama, kur dingo saviškiai, turėjo klaidžioti. Pakelyje surado daugiaus dar tokių pat bėglių, ir jau kruvoj ėjo savųjų ješkoti. Surado Zaluskį ant Dubysos krantų.

Zaluskio armijos likučiai nuvyko į Raseinius. Žemaičių spėjimas buvo teisingas: jis — netikęs vadas. Nutarta išsklaidyti kariūmenę ir kiekvienam pulkui patarta grįžti į savo pavietą, kaip tat buvo pirmiaus. Emilija drauge su ūkmergėnais grįžo į savo pusę.

Rusai pergalėjo visur. Neseniai dar bėgusi dabar patįs pradėjo užsipuldinėti. Bet ir jų padėjimas nepergeriausias. Maisto trūkdavo, giriose pasislėpę sukilėliai galėjo visuomet kenkti. Turėjo jų visur saugoties ir laukti, nes patįs ne žinojo nė vietos nė žmonių. O sukilimas reikėjo greitai baigti, kad neužsitęstų ir nebūtų jų viršaus. Todėl, kur galėdami, nuožmiai atkeršijo sukilėliams. Minėtinas tame darbe yra Verzulin, kazokų viršininkas. Jisai, įtaisęs skerdynes ir tuomi nuraminęs Ašmenos pavietą, traukė to paties daryti į Ūkmergę. Bet pajutęs, jog grįžta sukilėliai, bėgo į Vilnių. Atsiėmus vėl Ūkmergę, reikėjo užvesti geresnę tvarką, negu buvo ikišiol. Reikėjo užvesti gerą krasą, gauti laiku ir kiek reikia valgymų, pašaro, pataisyti kelius. Ūkmergėj pasiūlijo savo pagalbą dar viena mergaitė, Marė Rašanovičiutė, gim. apie 1809 m., mažųjų bajorų kilimo, o pagal užsiėmimo mokytoja. Ji susiartino su E. Pliateraitė, ir jau nuo to laiko nebeparsiskirdavo. Ji užėmė Prušinskaitės vietą, kritusios neseniai kovoje.

Sukilėliai atvykę į Ūkmergę bandė Verzuliną vyties, bet bėgančius kazokus sunku pavyti. Vienok, neveizint į sukilėlių pergalėjimą vienoj kitoj vietoj, rusų buvo viršus. Jų visur pilna.

Geresnėsės vietos jų užimtos. Sukilėliai nežinojo nė ką daryti. Vieni norėjo jau traukti Lenkijon, kiti-gi užsispyrė pasilikti Lietuvoj ir tenai veikti.

IV.

Netikėtai karės dalykai Lietuvoj virto kitaip. Lietuva yra tarp Rusijos ir Lenkijos; ir jeigu Lietuva bus rusų rankose, tai turi griūti ir Lenkija, todėl iš Lenkijos nutarta siųsti kariūmenę Lietuvon ir ten sutureti rusus. Ir traukė Lietuvon iš Lenkijos lenkų pulkai, berods nedideli. Prisakant vyriausiai valdžiai traukė dviem keliais, Gelgaudas ir Chłapowski, nežinodami vienas apie kitą. Gelgaudas traukė per Suvalkiją, Chłapowski per Gudiją nuo Baltbokščio balų. Apie pastarąjį augštaičiai dasižinojo ankščiaus, jam apie Lydą esant. Ir išblaškytieji jų pulkeliai traukė prisidėti prie jo. Kiekvienas naujai pakeliui pribuvusis būrelis džiugino sukilėlių širdis. Tarp pribuvusiųjų buvo Pliateraitė ir Rašanovičiutė. Vienas dalyvų taip aprašo jos pribuvimą. „Prie sienos medinės bažnytėlės keletas gražių apicierių apstojo du jaunučiu lietuviu kariautoju. Drabužiai ir ginklai buvo visai panašųs. Tik vienas turėjo veidą išbliškusį, pailgą, mėlynas akis, žiūrinčias su nuliūdimu ir kada nekada liūdnai šipsojantį veidą; kitas — apskrito, skaistaus veido, juodom akim iš po plačių ančakių, žiūrinčiom gyvai, šaiposi nuolatos, tarytum jo siela visame kame matytų tiktai linksmą žaislą. Veido reiškimas, pati išvaizda labai skyrė tuodu įdomiu draugu. Vienas buvo Emilija Pliateraitė, kitas — M. Rašanovičiutė."

Ir čionai vyrai dar sykį atkalbinėjo jas neiti į karę. Nepavyko tas padaryti ir dabar.

Susirinkus dideliam sukilėlių skaitliui, iš išblaškytųjų lietuvių ir atėjusiųjų lenkų, reikėjo naujai sutvarkinti sukilėliai. Viskas padalinta į linijas, o šios į kompanijas. Emilija tapo vyresniuoju 1 kompanijos 25 linijoj.

Tuom tarpu kitais keliais ėjo Gelgaudas, pritraukdamas prie savęs suvalkiečius ir žemaičius. Abu vadu

turėjo sulieti armijas į vieną. Gelgaudas tapo vyriausiu Lietuvos vadu. Dabar užėjo k ta sukilimo gadynė: buvo armija, buvo spėkos. Sukilėliai ir patįs rusai numanė, jog gerai sukilimo kločiai reikia paimti Vilnius, Lietuvos širdis. Todėl rusai skubinos susirinkti į Vilnių, apleido net Kauną, lietuviams gi truko spėkos, kad apgulti ir paimti Vilnių.

Mušis buvo netoli Vilniaus ties Panėrės kalnais 7/19 birželio. Rusų buvo viršus: buvo skaitlingesni, viskas buvo po rankų. Šitame mušyje dalyvavo kelios mergelės, tarp jų žinoma yra Wilhelmina Kasprovičiutė, 16 metų amžiaus; ji žuvo kovoje.

Apleidus rusams Kauną, užėmė jį sukilėliai. Tas darbas atlikti buvo pavesta 25 linijai, kurioj pirmąją kompaniją vedė Emilija Pliateraitė. Taigi mušyje ties Vilniumi ji nedalyvavo. Sukilėliai, nuveikti ties Vilnium, traukės skubinai atgal, nebesispietė ties Kaunu, bėgo toliaus ir toliaus. Rusai vijos paskui. Jie sumanė atsimti Kauną. Kauno apsauga dagirdo rusus besiartinant 15 (27) birž., o užpuolimas įvyko ant rytojaus. Ant tilto per Nėrį (Vilija) pastatyta žydai jo saugoti ir sudraskyti su plėštuvais, prisėjus traukties. Žydai tai padarė spiriami, neturėdami nė drąsos nė noro svetimus reikalus ginti, todėl prisiartinus rusams, tuoj išlakstė, palikę tiltą nesuardytą ir pametė plėštuvus. Tiltas kliuvo rusams, šie lengvai galėjo įeiti į miestą. Buvo didelis mušis. Sukilėlių užmušta 500, nelaisvėn paimta 600, tarp jų ir Kauno apsaugos vyresnysis. Emilija Pliateraitė sukinos karštoj ugnyj, ir būtų ir ją suėmę, kad nebūtų pavykę išsprukti pasinaudojus vieno apicieriaus arkliu. Pasakoja apie jos karštumą, užsidegimą mušyje: karštyje nieko nežiūrėdama įsiverždavus į priešų eiles, kiti turėdavę ją sulaikyti ir traukti atgal. Kaunas vėl rusų paimtas.

25 linijos likučiai išspruko ir susirinko apie Raseinius. Mažai kas žmonių beliko iš tos linijos. Ją atnaujino, pridėjus naujus žmones.

Rusų visur buvo viršus. Bajorų skaitlius nedidelis, mužikai gi prisidėjo ar iš prispirimo ar tik retkarčiais liuosu noru. Didelio jų užsidegimo nebuvo. Baudžiavos nepanaikinta. Ponas pasiliko ponu ir karėje ir dvare. Kiti gi ponai persergėjo, kad laisvė nereiškia baudžiavų išnykimo. Už ponų laisvę neturėjo didelio noro galvas dėti.

Sukilėliai traukės. Visas dabar rūpestis — išsprukti iš rusų nagų. Bandyta dar sykį pakelti sukilusių dvasią — apimti Šiaulius. Nepavyko ir čia. Su dideliais nuostoliais turėjo atsitraukti.

Traukiant ant Šiaulių, Gelgaudas su kariūmene išėjo pirmiaus, o abažą — valgymus ir padarus — pasiuntė vėliaus. Tą dalyką atlikti pavedė Emilijai Pliateraitei, davė 3 eskadronus raitųjų ir 25 liniją. Rusų pulkininkas sekė paskui keliu nuo Tytavėnų ant Šiaulių, pasivijo (26. VI/8. VII) arti Rekijevo ties Kerdžiūnų sodžium, išvaikė kareivius, atėmė abažą, paėmė nelaisvėn arti pustrečio šimto žmonių. Tai buvo paskutinis sykis, kuomet Emilija Pliateraitė vedė karėn savo žmones. Viskas išblaškyta, atimta, po jąja beliko šimtas žmonių. Daugelis naujokų, nepratusių prie karės, pabėgo. Su likusiais nuvyko į Kuršėnus, kur susirinko visa lietuvių kariūmenė, nepavykus paimti Šiaulius. Ji girdėjo apie tai, pasuko į šalį, pasiekė tiesiai į Kuršėnus. Čionai pasirodė apverktinas sukilėlių padėjimas. Nepavykęs Šiaulių apgulimas reiškė sukilimo galą. Kuršėnuose buvo karo roda. Gelgaudas atstatytas nuo vadovimo, kariūmenė paskaidyta į 3 dalis. Kiekvienas galėjo išsirinkti dalį, į kurią norėjo. Vadais paskirti Chłapowski, Rohland (išt.: Roland), Dembiński. Kiekvienas jų pasirinko kelią, kokį norėjo, savo žmonėms nieko nesakydami. Dembiński nuėjo Lenkijon, ištrūkęs iš besivijančių rusų, Chłapowski ir Rohland nuėjo į Prūsus ir ten padėjo ginklus. Lietuviai, ypač žemaičiai, nenorėjo nė eiti į Lenkiją, nė čia pasiduoti, velijo kovoti ir ilgą laiką reikėjo rusams vaikyti po miškus žemaičių sukilėlius. E. Pliateraitė ėjo su Chłapowskiu. Nebuvo žinoma, nė

kur nė ko eina. Jo kelias: Kuršėnai, Luokė, Kolainiai, Varniai, Žarėnai, Plungė, Vėžaičiai; ties Gudainiais (Šlaukščiais), tarp Garždų ir Šviekšnos, kur vieškelis eina siena, perėjo į Prūsus 30 birželio. Prūsuose apsistojo Šerniuose ant Minijos upės.

Galima numanyti, kas dėjosi sukilėlių sieloj. Visi vargai ant nieko padėti, visos svajonės išblaškytos. Perėję sieną tepajuto, kad viskas pražuvo. Ješkojo kaltininkų; visame kaltino jenerolus. Nors kaltybės reikėjo ješkoti pačiuose ponuose: nemokėjo padaryti liaudies sukilimo, panaikinę baudžiavas.

Emilija Pliateraitė darė teip-pat užmetinėjimus Chłapowskiui, kad jis viską sugadinęs, pabėgdamas nuo karės ir pasiduodamas prūsams, ir tuomi apvylęs visus užsitikėjusius juomi. „Man, sakė ji, beliko keli kraujo lašai, ranka dar gali pakelti kardą, aš nepadarysiu sau gėdos pasiduodama, eisiu viena, padarysiu savo.“ . . .

Kitais keliais traukė nuo Kuršėnų Rohland, bet išėjo ant to paties vieškelio. Jo kariūmenė 1/13 liepos traukė pro Chłapowskio stovyklą. Vienas Rohlando apicierių, Skulski (kiti vadina Skalskiu), šoko į susirinkusių žmonių būrelį, kuris apspito raitą Gelgaudą ir darė užmetinėjimus, šovė iš pistoleto, ir Gelgaudas nuvirto negyvas nuo arklio. Rohland perėjo sieną ties Degučiais 3 liepos.*)

V.

Pliateraitė išpildė savo žodį, kad eis kariauti nors ir viena. Apleidus jenerolo butą, surinko savo artimuosius — Marę Rašanovičiutę, pusbrolį Cezarį Pliaterį, ir

*) Rohland'o kariūmenėj buvo viena mergelė, Antonina Tomašauskyčia, gimusi 1814 m. Raseinių pav., dvarininko duktė. Mokinos Kražiuose pas benediktines. Prasidėjus sukilimui pastojo į raitariją. Buvo užpuolime ant Raseinių, dalyvavo mušiuose ties Plemburku, Šiauliais, Pavandeniu, kur gavo paleitenančio vietą. Vėliaus ji ištekėjo. Matė 1863 m. maištus. Mirė Plocke (Lenkijoj).

visi trįs nutarė traukti į Lenkiją, kur dar kova nebuvo pasibaigus.

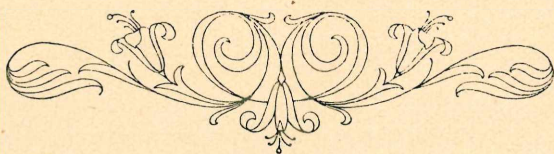
Ėjo jie išten per miškus, per laukus apsirėdę vyriškais sodiečių drabužiais. Vietiniai žmonės vesdavo juos, rodydami kelią. Į 10 dienų jie atsirado ant kalnelio, apsiausto balėmis ir stangiais miškais Augustavo apygardoj (Suvalkų gub.). Keliavedis atnešė jiems duonos, degtinės, sūrio. Emilija jau buvo nuvargus, spėkos pradėjo ją apleisti, jau nebeišgalėjo traukti toliaus. Valgio neprisiima; užpuolė kosulys; prasidėjo karštis. Ant rytojaus keliavedis senis naktį vedė pro rusus, kurių buvo pilna visur. Emilija ėmė visai silpnėti, nebegalėjo paeiti. Prisėjo ją nešti. Nešė ją Marė ir Cezaris. Taip toli eiti nebuvo galima. Arti rado medinčiaus triobelę. Senis kažinką pašnekėjo, medinčius priėmė ligonį, paguldė. Medinčiaus pati, betrūsdama apie ligonį, pastebėjo, jog tasai jaunas vyras — moteriškė. Emilija tarė mirsiant, pasiliko čia; Cezaris traukė pats vienas į Varšuvą; vėliaus, viskam pasibaigus, persidangino į užsienius. Marė pasiliko prižiūrėti ligonės. Medinčius negalėjo ilgai laikyti jos pas save. Rusai šnairė aplinkui, ir bijojos jų. Todėl nugabeno pas arti esantį dvarininką Ablamovičių į Ustijanovą. Šiam abidvi pasisakė, kas esančios.

Emilija, būdama dabar geresnėj, ramesnėj vietoj, prižiūrima draugės ir gerų, artimų žmonių, pradėjo eiti geryn. Nervai aprimo, kūnas ėmė atgauti sveikatą. Atsigavus kiek, mintįs vėl buvo užimtos tuom, kas dedas su sukilimu, kuriame ji dabar nebedalyvauja. Gaudė žinias, vis laukė gerų naujienų. O gerų žinių nebuvo, nors aplink ją stovintieji slėpė iš pradžių. Išgirdus blogas žinias, o ypač apie paėmimą Varšuvos, jos dvasia visai nupuolė. Viltis, kuriąja ji buvo gyva, pertrūko. Varšuva, paskutinė sukilėlių parama, paimta. Visos gyvenimo svajonės, vargai ir darbai, kraujo praliejimas nuėjo ant niekų. Veltui žiūrėjo ji į savo kardą, glaudė jį prie širdies: jau nebereikalingas. Ji geso ir geso. Spėkos apleido ją visai. Mirė 10/23 gruodžio 1831 metų.

Palaidota tame pačiame Ustijanove. Ant jos kapo pastatė Ablamovičiai paprastą akmenį su parašu lenkų kalboje: „A. a. Emilija grapyčia Pliateraitė čia ilsisi.“

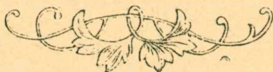
Garsas apie jos darbus pasklydo po Europą, kur buvo žmonės, prielankųs sukilimui. Sukilėliai, pasibaigus karei, išsisklaidę po visą Europą, dar labiaus išnešiojo jos vardą. Paryžiuje gruodžio mėn., kaip rašo vienas vokiečių raštininkas (L. Börne) laukė jos ir jos pusbrolio Cezario ant puotos; ji jau gulėjo kapuose, atvyko ir tai vėliaus vienas Cezaris, buvęs prie Varšuvos pražuvimo.

Emilijai mirus, poetos, istorikai aprašė jos gyvenimą. Vienas sukilime dalyvavusių (Straszewicz) aprašė jos gyvenimą, pridėjęs ir eiles įvairiose kalbose jai paaukotas. Tarp jų Adomas Mickevyčia aprašė paskutines Emilijos dienas „Pulkininko mirtyje“, savaip išpuošdamas. Vėliaus tepliorių piešė jos paveikslą ir atskirus atsitikimus, mūšių vaizdelius, kuriuose ji dalyvavo. O paskui užmiršo visai.



Rašydamas naudojaus šitokia medega:

1. **A. Puzyrevski:** Polsko-russkaja voina 1831 m. Petrapilė 1890 m. t. I—II. (Yra vertimai vokiečių ir lenkų kalbose.)
2. **Smit:** Istorija polskavo vozstanija, tenpat 1863—4, t. I—III.
3. **Joseph Straszewicz:** Emilie Plater. Paris 1835.
4. „ Les Polonaises et les Polonais de la revolution d. 29 Nov. 1830.
5. **Zbiór pamiętników** o powstaniu Litwy w r. 1831, układany przez Felixa Wrotnowskiego Paryž. 1835.
6. **L. Börne:** Briefe aus Paris.
7. **„Tygodnik Illustrowany“** 1907 Nr. 50.
8. **„Świat“** 1906 Nr. 36 ir 37: Emilja Platerówna przez W. Gomulickiego.



„Spindulio“ išleistosios knygelės:

1. **Ar geras katalikas gali būti socijalistu** . . . . 5 ka
2. **Senovės šventiejei ir dabartiniai bedieviai** . . . 5 ka
3. **Katalikų bažnyčios mokslas apie tironus** . . . 20 kap.
4. **Kaip atsirado valdžia ir valstybė** . . . . 8 kap.
5. **Kodėl išnyko baudžiava Lietuvoje** . . . . . . 8 kap.
6. **Klebono karčiama.** (Atsitikimas iš nesenos Šiaulių praeities) . . . . 5 kap
7. **K. Marks** (jo gyvenimas, raštai ir darbai) . . . 12 kap.
8. **Jovaras.** Širdies Balsai. (Eilių rinkinėlis.) . . . 10 kap.
9. **Emilija Pliateraitė,** lenkmečių karžygė . . . . 10 kap.



Kaina 10 kap.